

Karolina Maliszewska

Fundacja Sendzimira

Jakub Kronenberg

Uniwersytet Łódzki

Piotr Magnuszewski

Stowarzyszenie Centrum Rozwiązań Systemowych

PROJEKT EDUKACYJNY „DYNAMIKA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU” – NAUKA ROZWIĄZYWANIA ZŁOŻONYCH KONFLIKTÓW SPOŁECZNO- EKOLOGICZNYCH PRZY UŻYCIU SYMULACJI UCZESTNICZĄCEJ

1 Wprowadzenie

Zrównoważony rozwój, rozumiany jako takie gospodarowanie środowiskiem naturalnym i społecznym, które nie prowadzi do pogorszenia jego stanu i tym samym przyczynia się do sprawiedliwości międzypokoleniowej, jest pojęciem bardzo złożonym. Głównym celem edukacji dla zrównoważonego rozwoju jest nauczenie ludzi tego by zgodnie z zasadami tej koncepcji mogli zarządzać zasobami naturalnymi i planować rozwój społeczności, do których przynależą. W podejściu do zarządzania zasobami naturalnymi, na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci, zaszła bardzo istotna zmiana – rozłączną, uproszczoną analizę systemów ekologicznych lub społecznych, zastępuje podejście zintegrowane.

Bardzo istotnym nurtem zarządzania zasobami naturalnymi jest podejście zorientowane na człowieka, który poprzez swoje działania kształtuje otaczającą rzeczywistość. Często możemy zetknąć się z twierdzeniem, że „zarządzanie zasobami naturalnymi to tak naprawdę zarządzanie ludźmi”. Jednakże dostępne dla niego instrumenty i narzędzia są bardzo słabo rozwinięte, a znaczenie społecznych aspektów zarządzania zasobami nie jest powszechnie uznawane [1].

Edukacja stanowi jedno z podstawowych narzędzi tego rodzaju, staje więc przed bardzo trudnym wyzwaniem, jakim jest równoważne traktowanie wszystkich trzech łańcuchów – środowiskowego, społecznego i ekonomicznego oraz niepominanie kompleksowych powiązań między nimi. Tymczasem w Polsce edukacja dla zrównoważonego rozwoju, choć powoli wychodzi ponad edukację ekologiczną, często nadal nadmiernie koncentruje się na zagadnieniach związanych z ochroną środowiska, przykładając zbyt małą wagę do pozostałych filarów zrównoważonego rozwoju, w tym kwestii społecznych. Kształcenie w zakresie zrównoważonego rozwoju, które zapewnia równowagę akcentów kładzionych na aspekty społeczne, środowiskowe i gospodarcze, nie jest możliwe wyłącznie w obrębie klasycznych programów edukacji wyższej. Dla realizacji tego celu konieczne jest prowadzenie projektów edukacyjnych, które są bardzo blisko powiązane z otaczającą nas rzeczywistością, stanowiąc pewnego rodzaju laboratoria zrównoważonego rozwoju. Tylko takie projekty będą pomagały studentom poznać nie tylko pożądany stan, ale również dynamikę jego osiągania. Jako przykład działania edukacyjnego, w którym starano się uwzględnić powyższe zależności, przedstawiamy projekt „Dynamika zrównoważonego rozwoju” zrealizowany w latach 2002-2003.

2 Założenia i cele projektu edukacyjnego „Dynamika zrównoważonego rozwoju”

Projekt realizowany przez interdyscyplinarny zespół naukowców i praktyków powiązanych z Fundacją Sendzimira, Politechniką Wrocławską oraz Stowarzyszeniem Zielona Kultura, skierowany był do studentów

kierunków związanych ze zrównoważonym rozwojem oraz innych osób zainteresowanych tą tematyką i działających w tym obszarze.

Wybrano dwa cenne przyrodniczo obszary, by na każdym z nich przeprowadzić swoisty eksperyment edukacyjno-społeczny łączący:

- aktywne metody nauczania poprzez doświadczenie (studenci prowadzili wywiady z lokalnymi interesariuszami: przedstawicielami władz, Karkonoskiego Parku Narodowego, organizacji pozarządowych, mieszkańców, przedsiębiorców; analizowali zebrane informacje oraz symulowali grupowy proces podejmowania decyzji, aby następnie podsumować główne wnioski z udziałem przedstawicieli ww. grup);
- dostarczenie uczestnikom narzędzi do lepszego zrozumienia koncepcji zrównoważonego rozwoju uwzględniających dynamiczny charakter przemian rozwojowych (takich jak tworzenie map modeli myślowych);
- badania naukowe nad złożonymi systemami (wyniki projektu zostały przedstawione m.in. w artykułach w piśmie *Simulation & Gaming* [2;4]);
- promowanie partycypacyjnego podejmowania decyzji na lokalnym poziomie oraz alternatywnych metod rozwiązywania i zapobiegania konfliktom społecznym wokół dylematów związanych z wykorzystaniem zasobów naturalnych (rzeczywista symulacja takiego procesu z uczestnikami oraz informacja o jego przebiegu dla przedstawicieli lokalnych interesariuszy, połączona z dogłębną dyskusją na ten temat).

Kurs stanowi dobry przykład „nauki przez działanie”, jego uczestnicy mieli możliwość w trakcie kilku serii warsztatów poznać liczne narzędzia, metody i techniki służące lepszemu zrozumieniu złożonych systemów społeczno-przyrodniczych i zarządzaniu nimi. Oprócz wprowadzających wykładów i pełnych przykładów prezentacji z różnych dziedzin (ekologii, ekonomii, nauk społecznych), uczestnicy kursu w praktyce nauczyli się korzystania z podejścia systemowego oraz wzięli udział w rozbudowanej grze symulacyjnej połączonej z publiczną debatą, co bardziej szczegółowo zostanie omówione w dalszej części artykułu.

Warsztaty opierały się na integracji teorii i praktyki. Program i forma prowadzenia zajęć miała służyć przygotowaniu uczestników do samodzielnego, praktycznego stosowania zdobytej wiedzy i umiejętności w celu rozwiązywania rzeczywistych problemów. Tym samym uczestnicy pogłębiali umiejętności pracy z zagadnieniami interdyscyplinarnymi, przekraczającymi ramy poszczególnych dyscyplin akademickich oraz dzięki stosowaniu podejścia systemowego rozwijali zdolność patrzenia na konsekwencje działań z różnej perspektywy czasowej. Studenci poznali nowoczesne techniki systemowe do badania systemów i zarządzania nimi na poziomie lokalnym oraz zyskali możliwość poznania i doświadczenia partycypacyjnych metod planowania lokalnego rozwoju. Symulacja udziału w spotkaniu interesariuszy miała umożliwić uczestnikom lepsze zrozumienie procesów grupowego podejmowania decyzji, pracy zespołowej itp. oraz doświadczenie pracy przy użyciu alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów ekologicznych.

Projekt został przeprowadzony na dwóch obszarach, które charakteryzowała odmienna sytuacja. Jej analiza i porównanie pokazały uczestnikom możliwości, jakie daje wykorzystanie proponowanych narzędzi w sytuacji rozwoju dobrych praktyk partycypacyjnego podejmowania decyzji (dolina Odry), jak również w sytuacji zaognionego konfliktu społecznego o charakterze ekologicznym (Karkonosze).

W dolinie Odry, m.in. na skutek wieloletnich działań Fundacji Zielona Akcja, powstało Partnerstwo Doliny Środkowej Odry. Celem powstania partnerstwa było wspieranie działań na rzecz zrównoważonego rozwoju interesariuszy aktywnych w regionie, a w szczególności: lokalnych władz samorządowych, przedsiębiorców oraz organizacji pozarządowych. Członkowie Partnerstwa widzieli przyszłość obszaru w jego rozwoju turystycznym, jednak byli również przekonani, że rozwój ten opierać się musi na zrównoważonym wykorzystaniu zasobów krajobrazowych i przyrodniczych. Dlatego właśnie Partnerstwo promowało ideę utworzenia nowego parku krajobrazowego [5]. Realizując praktyczny projekt na tym obszarze uczestnicy poznali dobry przykład zrównoważonego rozwoju lokalnego oraz zdobyli nowe umiejętności o charakterze uniwersalnym związane z partycypacją społeczną, które z powodzeniem będą mogły być wykorzystane w pracy z innymi społecznościami.

W regionie Szklarskiej Poręby sytuacja przedstawiała się odmiennie. Obszar pochłonięty był wieloletnim konfliktem wokół rozbudowy infrastruktury narciarstwa zjazdowego na terenie Karkonoskiego Parku Narodowego. Eskalacja żądań, konfliktów danych i wartości w lokalnej społeczności spowodowała istotne zaburzenia komunikacji i współpracy pomiędzy różnymi grupami interesów w tym regionie. Tutaj studenci mogli doświadczyć, jak złożone mogą być problemy na styku lokalnego rozwoju gospodarczego i

ochrony cennych przyrodniczo obszarów oraz zdobyć umiejętności stosowania alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów ekologicznych.

3 Alternatywne metody rozwiązywania konfliktów ekologicznych

Konieczność pogodzenia lokalnego rozwoju gospodarczego z ochroną przyrody, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo, jest podstawowym poligonem wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Właśnie dlatego do realizacji projektu edukacyjnego zostały wybrane obszary cenne przyrodniczo, na których kwestie związane z ochroną przyrody mają kluczowe znaczenie. Tym samym nie mamy tu do czynienia z konfliktami ekologicznymi o charakterze NIMBY (Not In My Back Yard – „nie na moim podwórku”), w których różne proponowane rozwiązania wiążą się z minimalizowaniem uciążliwości dla konkretnych grup społecznych, a nie muszą tak bardzo uwzględniać kwestii przyrodniczych. Konflikt wokół rozwoju infrastruktury narciarskiej w Karkonoszach jest klasycznym przykładem sytuacji społecznej, która pozostaje pod dużym wpływem otoczenia przyrodniczego. Konflikty tego rodzaju charakteryzuje przede wszystkim udział wielu grup interesów, które są od siebie bardzo różne nie tylko pod względem reprezentowanych interesów i potrzeb, lecz również wartości, przekonań, dostępu do informacji, doświadczenia itp. Ze względu na te różnice grupy te mają odmienną moc decyzyjną oraz siłę oddziaływania na lokalną sytuację, jednak łączy je fakt, że podejmowane decyzje będą miały wpływ na interesy każdej z nich.

Wybór studiów przypadku do wykorzystania w projekcie pozwolił uczestnikom na zrozumienie, że stosowanie partycypacyjnego podejścia do planowania lokalnego rozwoju z wykorzystaniem narzędzi takich jak mediacje czy facylitacje procesów grupowych, pozwala na sprawne zarządzanie i prewencję eskalacji konfliktów społecznych. Dziękując się doświadczeniami z pracy z tymi dwoma społecznościami lokalnymi uczestnicy warsztatów zobaczyli, że warto stosować partycypacyjne narzędzia, by nie doprowadzić do impasu, jaki miał miejsce w regionie Szklarskiej Poręby.

4 Myślenie systemowe

Świat w którym żyjemy jest niezwykle złożony, pełen wzajemnych zależności na wszystkich poziomach, a zachodzące w nim zmiany, wraz z rozwojem technologii następują w coraz większym tempie. Różne ludzkie interwencje i działania, zarówno w sferze przyrody, jak i systemów społecznych czy gospodarczych, prowadzą do skutków, które są nieprzewidywalne, a z ich konsekwencjami często trudno nam sobie poradzić. Powoli zaczynamy zdawać sobie sprawę, że wiedza którą dysponujemy, na temat procesów zachodzących na styku trzech ww. sfer, jest niewystarczająca. W konsekwencji musimy przyjąć, że projektując i wdrażając zaplanowaną strategię, czy konkretne działanie prowadzimy swego rodzaju eksperyment, który jeśli jest właściwie monitorowany pozwoli nam wyciągnąć wnioski na przyszłość i lepiej zrozumieć funkcjonowanie systemu, z którym mamy do czynienia.

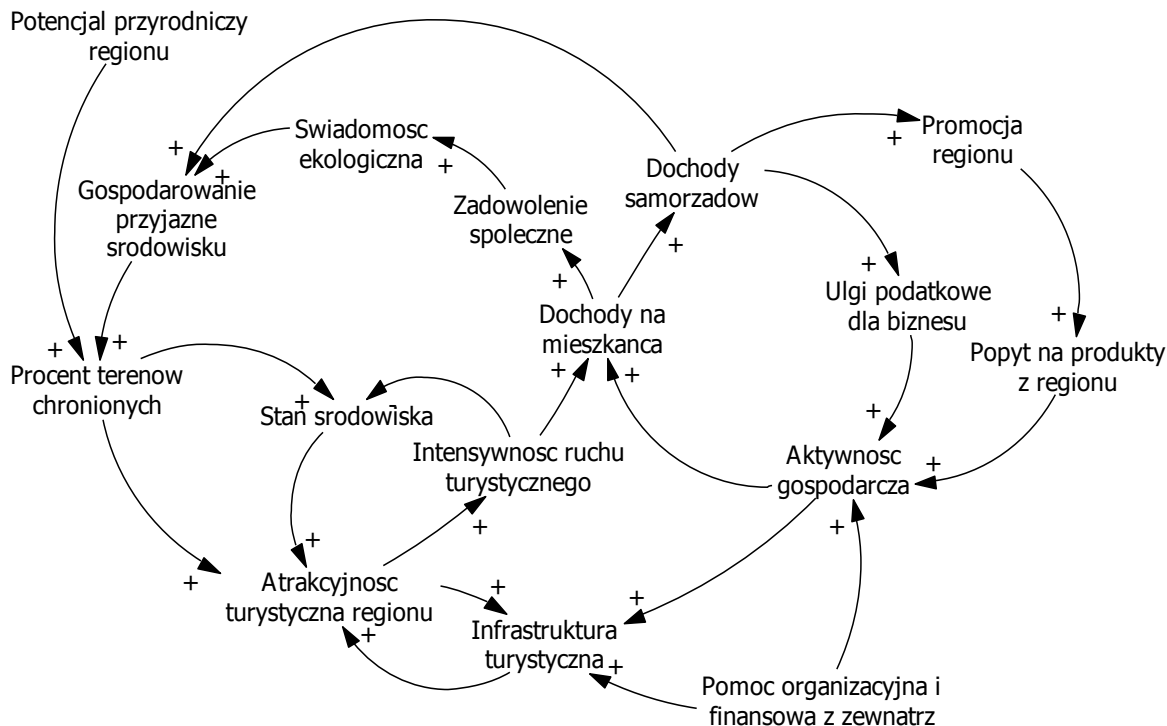
Zastosowanie myślenia systemowego i analizy relacji pomiędzy elementami systemu może być bardzo pomocne w tym procesie, pozwalając lepiej zrozumieć wzajemne powiązania między zagadnieniami ekonomicznymi, społecznymi i środowiskowymi. Analiza sytuacji z wykorzystaniem tego podejścia nie tylko spaja te komponenty, ale również w obrębie elementów każdego z nich pozwala na uwzględnienie wielu punktów widzenia, wiedzy i doświadczeń wszystkich interesariuszy (władze lokalne, przedstawiciele lokalnych społeczności, organizacji pozarządowych, naukowcy różnych dyscyplin, biznes).

Jak ujął to jeden z uczestników warsztatów: *„Wcześniej wydawało mi się, że myślę głęboko wielopoziomowo, ale ten kurs dopiero mi pokazał głębsze i bardziej zapętlone sposoby myślenia. Zapętlenie zamiast zamazywać obraz działań powodują raczej pełniejsze, bardziej czytelne spojrzenie na każdy problem”*.

W czasie kursu uczestnicy uczyli się tworzenia map modeli myślowych, które prowadzą do bardziej pogłębionej analizy konkretnej sytuacji i pomagają zrozumieć koncepcję zrównoważonego rozwoju uwzględniając dynamiczny charakter przemian rozwojowych. Przykładowa mapa stworzona przez uczestników, obrazująca sytuację w dolinie Odry znajduje się na rys. 1.

Rys. 1. Sytuacja regionu Doliny Odry w ujęciu mapy modeli myślowych.

Źródło: [3]

5 Gra symulacyjna połączona z publiczną debatą

Kluczowym narzędziem edukacyjnym wykorzystanym w opisywanym projekcie była gra symulacyjna pozwalająca uczestnikom warsztatów bezpośrednio doświadczyć trudności związanych z procesami grupowego dochodzenia do porozumienia, nieodzownie łączącymi się z partycypacyjnymi metodami zarządzania zrównoważonym rozwojem lokalnym.

Uczestnicy kursu zostali podzieleni na grupy, a każda z nich została przyporządkowana do jednej z lokalnych grup interesu, takich jak: park narodowy, władze lokalne, mieszkańcy, drobni przedsiębiorcy, większy biznes, organizacje pozarządowe. Każda grupa uczestników spotkała się osobiście z przedstawicielami grupy, którą reprezentowała i przeprowadziła z nimi pogłębione wywiady. Celem wywiadów było jak najlepsze zrozumienie przekonań i interesów stron, relacji między nimi, pozycji negocjacyjnych itp. Bezpośrednia konfrontacja z „prawdziwymi” ludźmi, próba otwarcia na ich punkt widzenia i zrozumienia go, mimo częstej odmienności od osobistych poglądów uczestników, pozwoliła im zdecydowanie szerszej spojrzeć na problem. Jak podsumowała jedna z uczestniczek kursu: „szczególnie cennym doświadczeniem jest sytuacja, gdy podczas tego typu symulacji przedstawiamy poglądy strony, z którą się nie zgadzamy”.

Studenci przez osobiste doświadczenie dowiedzieli się, że warto starać się zrozumieć interesy i wartości wyznawane przez inne strony konfliktu, bo w ten sposób łatwiej dojść do porozumienia wypracowując rozwiązania możliwe do zaakceptowania dla innych, że różne punkty widzenia tworzą jedną złożoną wizję rzeczywistości. Zrozumienie tej złożoności jest podstawą alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów i partycypacyjnego zarządzania rozwojem lokalnym. Jednocześnie przygotowanie to umożliwiło im

„odegranie” jak najwierniej reprezentowanej grupy interesu w trakcie symulacji spotkania interesariuszy w celu wypracowania rozwiązania istniejącej sytuacji.

W trakcie tego rodzaju dyskusji uczestnicy poznają również swoje mocne i słabe strony. Głęboko zaangażowani, pozwalają się ponieść emocjom, i dzięki późniejszemu omówieniu procesu widzą jakie są tego konsekwencje. Uczą się, jak ważne jest zdobycie dobrych umiejętności komunikacyjnych, aktywne słuchanie, szacunek dla drugiej osoby pomimo różnic poglądów, unikanie stereotypowych sposobów oceny itp. Jest to również kluczowym elementem edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Sami zauważają jakie były bariery, a co pomogło w posunięciu grupowej dyskusji do przodu. Poprzez to doświadczenie są w stanie lepiej zrozumieć zalety, jakie mogą płynąć z pomocy mediatora lub facylitatora. Odczuwają jak ważna jest nie tylko satysfakcja rzeczowa (z osiągniętego porozumienia), ale również proceduralna (poczucie sprawiedliwości procedury, możliwości wyrażenia swoich poglądów) oraz psychologiczna (poczucie ulgi związanej z lepszym zrozumieniem lub rozwiązaniem problemu). Często nie zdajemy sobie sprawy, jak ważny dla sukcesu późniejszego wdrażania przyjętych rozwiązań jest sam proces, a nie tylko wypracowany produkt.

Podobnie jak w Karkonoszach, w warsztatach w dolinie Odry oprócz studentów aktywnie uczestniczyli przedstawiciele społeczności lokalnej. Doświadczenie to umożliwiło tym drugim poznanie alternatywnych metod przeciwdziałania powstawaniu konfliktów wokół zarządzania lokalnym rozwojem, które pozwalają na bardziej efektywne wdrażane wypracowanych planów. Jeśli bowiem w proces rozwiązywania problemu od początku zaangażowane są wszystkie potencjalne grupy interesów, to żadna z nich nie będzie miała powodu do przeciwstawiania się realizacji osiągniętego porozumienia.

Kolejnym elementem warsztatów była publiczna debata, w trakcie której, w obecności „prawdziwych” interesariuszy, studenci krótko zrelacjonowali przebieg gry symulacyjnej, prezentując interesy wszystkich stron oraz wypracowane w trakcie symulacji propozycje rozwiązań. Dzięki temu sami interesariusze mieli możliwość wysłuchania swoich oraz cudzych argumentów, co często pomaga w zrozumieniu innego punktu widzenia sytuacji. Debata w Karkonoszach w znacznej mierze odbiegała od merytorycznej dyskusji, koncentrując się na przeszłości i wzajemnych relacjach między stronami. Udział w niej pozwolił uczestnikom kursu doświadczyć, jak nierozwiązany konflikt relacji oraz brak zaufania wszystkich interesariuszy do dostępnych danych i ekspertyz uniemożliwia konstruktywne rozwiązanie istniejącego konfliktu interesów. Jak to ujął jeden ze uczestników: *„debata zobrazowała wszystkim dlaczego konflikt o wyciągi trwa już tyle czasu (...). Chodzi nie o przyrodę, chęć jej zachowania lub zglądzenia, nawet nie o pieniądze, lecz po prostu o ludzkie przywary – pieniactwo, skłonność do dbania o prywatę, skrywanie urazów, wyciąganie brudów...”*. Dla przedstawicieli lokalnych interesariuszy udział w projekcie w Szklarskiej Porębie, w tym debacie publicznej, był szansą na ponowne rozpoczęcie dialogu.

6 Podsumowanie

Wykorzystanie w projekcie edukacyjnym symulacji uczestniczącej pozwoliło uczestnikom na przeżycie doświadczenia, które pozostaje w pamięci na dłużej niż wyniki konwencjonalnego nauczania. Umiejętności zdobyte dzięki tego rodzaju podejściu edukacyjnemu miały charakter praktyczny, przećwiczony, a nie jedynie teoretyczny i nieobudowany doświadczeniem. Porównanie dwóch przypadków, które stanowiły bazę realizowanego projektu (Karkonosze i Dolina Odry, pokazuje jak ważne dla zrównoważonego rozwoju jest zaangażowanie wszystkich interesariuszy w proces dochodzenia do porozumienia. Partycypacyjne procesy podejmowania decyzji są nieodzownym elementem lokalnej demokracji i prowadzą do tego, że konflikt nie musi być walką, ale wspólnym problemem do rozwiązania. Zwiększa to poziom zrozumienia nie tylko różnych interesów, ale też samego problemu. Podobne zależności można poznać i zrozumieć jedynie w oparciu o własne doświadczenie, dlatego tak ważne jest wzbogacanie klasycznych programów edukacyjnych o tego rodzaju projekty praktyczne. Zaangażowanie w ćwiczenia zwiększa przyswajanie wiedzy teoretycznej, dzięki powiązaniu jej z praktycznym zastosowaniem.

LITERATURA

- [1] Berkes F., Folke C., *Linking social and ecological systems for resilience and sustainability*. W: *Linking Social and Ecological Systems. Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience*, Cambridge University Press, Cambridge 1998
- [2] Krolikowska K., Kronenberg J., Maliszewska K. i in., *Role-Playing Simulation as a communication tool in community dialogue: Karkonosze Mountains case study*, „Simulation and Gaming” 2007, vol. 38, nr 2
- [3] Magnuszewska, J. *Mapa modeli myślowych – model złożonej rzeczywistości*, [w:] Magnuszewska J. (red.), *Dynamika zrównoważonego rozwoju. Region Karkonoszy i Dolina Odry*, Stowarzyszenie Zielona Kultura, Wrocław 2003

- [4] Martin L., Magnuszewski P., Sendzimir J. i in., *Microworld gaming of a local agricultural production chain in Poland*, "Simulation and Gaming" 2007, vol. 38, nr 2
- [5] Ruszlewicz, A. *Dlaczego warto powołać Odrzański Park Krajobrazowy?*, [w:] Magnuszewska J. (red.), *Dynamika zrównoważonego rozwoju. Region Karkonoszy i Dolina Odry*, Stowarzyszenie Zielona Kultura, Wrocław 2003

EDUCATIONAL PROJECT "DYNAMICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT" – TEACHING HOW TO RESOLVE COMPLEX, SOCIO-ENVIRONMENTAL CONFLICTS WITH THE USE OF ROLE-PLAYING GAME

Summary

The paper describes an innovative educational project 'Dynamics of sustainable development', carried out in 2002-2003, in the Oder river valley and the Karkonosze Mountains, by an interdisciplinary team of scientists and NGO experts. In the article it is explained why this type of projects should complement the classic academic education and how it can address all important aspects of sustainable development – social, environmental and economic. The goal of the project was to give students a rare opportunity to learn in practice how sustainability can be implemented in real life of local communities. Various educational tools were used to create a real learning by doing situation. Participants were interviewing stakeholders to learn about their interests, values, problems, etc. The data gathered served as a basis for analyses of the local situation. One of the methods used for this analyses was creation of mental model maps, a useful systems thinking tool. Then there was time for a simulation of the stakeholder roundtable meeting. This exercise served the participants to experience the participatory decision making mechanisms and feel the dynamics of group processes with all their bridges and barriers. Thanks to the real emotional engagement in the game, characteristic for the role-playing situation, and the following debriefing, they could understand the usefulness of facilitation and mediation, especially in the conflict situation. Also, the participants had a chance to take part in the real debate of local stakeholders and see the importance of conflict prevention and resolution, compared with wading through the past and personal relationships among stakeholders.

The project was realized in parallel in two locations, representing different sustainability problems. The first was the local community in the Oder river valley, where an active Partnership of local stakeholders promoted creating a landscape park, to support the development of the region. In that area, the participants of the course (both students and local people) could learn how to use systems thinking to deepen the understanding of the complex situation. On the other hand both the students as well as the participants from the local community could experience different communication tools in the simulation game.

In the area of Szklarska Poreba (the Karkonosze Mountains), the situation was different. For several years a conflict had been escalating between local community, authorities, the Karkonosze National Park and business around the development of skiing infrastructure in the protected zones. The participants of the workshops, by taking part in the simulation game and working on mental model maps, could understand better that different points of view do create one complex vision of the local situation. By playing the role of those who represented the interests and values strongly different from their own, they became more open to other people's needs and their perception of the situation. This is crucial for the implementation of alternative conflict resolution. For the participants from the local community, the debate was an opportunity to restart broken communication process.

From the point of view of education for sustainable development, the comparison of these two cases illustrated the importance of engagement of all stakeholders in a consensus building participatory process. The participatory approach helps not only to better understand the different interests but also the problem itself. These complexities can be understood only on the basis of personal experience, which is why it is of such an importance to enrich the classic educational programs with this type of holistic practical projects.